

غزه در نوشته های مورخان و جغرافیه دانان مسلمان

نوشته : دوكتور فاطمه حافظ

ترجمه : خواجه محمد نعیم قادری

تذکر مترجم :

در هفت ماه پسین که جنگ و نسل کشی در غزه از فلسطین اشغالی از سوی صهیونیست های اشغالگر ادامه دارد، توجه جهانیان به این جغرافیای مظلوم بیشتر جلب شده و اما به علت رویکرد جنایتکارانه و ضد بشری صهیونیست ها در جنگ غزه و حمایت کورکورانه سردمداران تمدن وحشی غرب از رژیم اشغالگر اسرائیل و غفلت جهان اسلام تا هنوز نتوانسته اند، مانع از تداوم این جنگ و برپادی این سرزمین مظلوم شود. مقاله ای حاضر که نوشته بانو فاطمه حافظ محقق مصری است توجه مرا به خود جلب کرد و خواستم با ترجمه این مقاله از زبان عربی به زبان فارسی، مردم ما از تاریخ و گذشته های غزه اندکی آگاهی حاصل کنند.

مقدمه :

غزه هر چند با سابقه ای باستانی هزاران سال پیشی که دارد و اما ذکر آن در تاریخ از زمان کنعانیان ثبت شده است و به گفته ای مورخان یکی از قدیمی ترین شهرهای فلسطین به شمار می رود.

به گفته برخی از مورخان، این شهر موقعیت جغرافیایی

منحصر به فردی دارد، زیرا نقطه تماس مصر و شام (سوریه) و بین شبه جزیره عربستان و شبه قاره ی هند است، این شهر پس از فتح اسلامی در نوشته های مورخان، سیاحان و جغرافیه دانان مسلمان زیاد مورد توجه قرار گرفته، چنان که در منابع مهم تاریخی به آن اشاره شده است. و به همین دلیل در بیشتر منابع تاریخی مهم پیش از اسلام و بعد از اسلام از آن تذکر به عمل آمده است.

غزه همواره مورد طمع جاه طلبان کنعانی، آشوری ها، رومی ها و پس از آن ها صلیبیون، تاتارها و دیگران بوده که چشم طمع برای تصرف آن را داشته اند.

در سطرهای بعدی همان طوری که در منابع تاریخی آمده است، به شرح برخی از توصیفات غزه و تاریخ آن در منابع اسلامی می پردازیم. و درین مقال برآنیم که متون تاریخی را همان طوری که توسط نویسندگان آن ترسیم شده است برای خوانندگان عزیز نقل قول کنیم تا تصویر دقیقی از شهر غزه در ذهن آن ها ترسیم و تداعی شود.

واژگان کلیدی : فلسطین ، تاریخ_اسلام، جغرافیا، جغرافیه دانان مسلمان

فضائل غزه :

بسیاری از نویسندگان درباره فضیلت غزه بحث کرده اند، از جمله ابن فقیه همدانی، نویسنده کتاب «معجم البلدان»، که درباره فضیلت فلسطین به صورت عام و غزه به طور خاص نوشته است و ابن کلبی در تفسیر آیه ۲۱ سوره المائده یادآور می شود، آن جا که خداوند فرموده است:

{ ادخلوا الأرض المقدسة التي كتب الله لكم } (سورة المائدة آیه ۲۱)

ترجمه : {در سرزمین مقدسی که خداوند برای شما مقرر فرموده، داخل شوید.}

و فرمود: و آن سرزمین همان فلسطین است، و او اضافه می کند، در کلام خداوند جل جلاله که در قرآن کریم در باره ی آن آمده است: { الأرض التي باركنا فيها للعالمين } (سورة الأنبياء آیه ۷۱)

ترجمه : "سرزمینی که ما آن را برای جهانیان برکت دادیم { و او اضافه می کند که این از مشیت الهی می باشد.

مسجد عمری در غزه که یکی از مساجد قدیمی این شهر است.

فلسطین کشوری پهناور و دارای خوبی های فراوان است. که غزه از شهرهای آن در دوره های اسلامی تحت نظارت مالی و اداری حکومت های آن دوران اداره می شد. و در منابع تاریخی مورد پیشینه تاریخی غزه می گویند که این شهر را

یونانی ها بنا کرده اند و درختان زیتون را آن در آن جا برای نخستین بار کاشته اند.

و پیامبر اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم در مورد آن فرمود: شما را به دو عروس مزده می دهم «غزه و عسقلان»، یعنی به فتح این دو شهر توسط مجاهدین اسلام نوید داده بود. که بعد از رحلت پیامبر فتح آن توسط حضرت عمر بن خطاب (رض) تحقق پذیرفت.

و عمر بن خطاب (رض) در مورد آن گفت: اگر مرزها را نمی گرفتند و عسقلان را با اهلش تنگ نمی کردند، شما را از شایستگی های آن آگاه می کردم.

عبدالله بن سلام در باره ی آن گفته است: "هر چیزی سرایی دارد و سرای شام، عسقلان است."

از این آثار و اقوال فهمیده می شود که فضیلت آن به خاطر بخشی از سرزمینی است که قرآن آن را به عنوان (الأرض المقدسة) – (سرزمین مقدس) توصیف کرده است و به خاطر خصوصیات خوب مردمش که پیوند خود را با آن ها را محکم نگه داشته اند.

جغرافیای غزه

هم چنان در کتاب «اخبار البلدان» تألیف ابن الفقیه همدانی و دیگر جغرافیه نویسان و نویسندگان مسلمان در مورد جغرافیای غزه صحبت کرده اند و هیچ کتابی از این کتاب ها خالی از ذکر غزه و وقایع آن و زراعت و خصوصیات مردم غزه نیست.

به طور کلی جغرافیه دانان مسلمان، جهان را از نظر جغرافیایی به هفت منطقه تقسیم کرده اند و شهر غزه در منطقه سوم قرار دارد و منطقه غزه جای است که در وسط جهان قرار دارد.

و من لابلای این کتاب ها و نوشته ها از کتاب معجم البلدان یاقوت حموی جملاتی را نقل قول می کنم: یاقوت حموی در کتاب معجم البلدان می گوید:

غزه: با فتح اولش و تشدید و فتحه دومش در منطقه

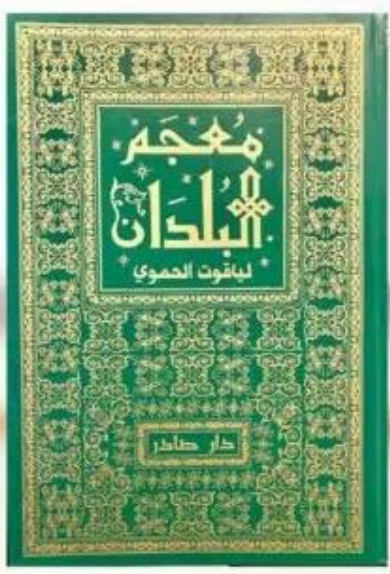
سوم، طولش از طرف مغرب پنجاه و چهار درجه و پنجاه دقیقه و عرضش سی و دو درجه است، در کتاب المهلبی آمده است که غزه و رمله از اقلیم چهارم هستند [وبه گفته یاقوت حموی این گفته نادرست است]...

شهری در اقصی نقاط شام و در نواحی مصر، که بین آن و عسقلان، دو فرسخ یا کمتر راه بوده و از نواحی فلسطین در غرب عسقلان است.»

در مورد وجه تسمیه و دلایل نامیدن آن به غزه، اقوالی مختلف وجود دارد: از جمله آن چه که (یاقوت حموی) آورده است:

اعراب می گویند: « اگر فلانی را از دوستانش جدا سازیم، فلانی به او حمله (غزا) می کند.»

از جمله آنچه شهاب الدین عمری در کتاب خود (مسالك الابصار في ممالك الامصار) آورده است: ممکن است نام غزه از «الغز» گرفته شده باشد و الغز همان الشذق است که به غزان مسمی شده است، چون در دهانه شام و به سمت دریا واقع شده است. و [ممکن است] ازین قول یا اصطلاح عربی گرفته شده باشد که «اغزت البقره فهی مغز اذا عسر حملها» «گاو هنگام وضع حملش جیغ زد» یعنی اگر وضع حملش سخت باشد گاو بغ (یا چیغ) می زند.

و یا ممکن است به این دلیل نامگذاری شده باشد که راه رفتن برای مردم و حیوانات به دلیل ریگزارهای زمین ها مجاور آن دشوار است.

هم چنان می گویند که شهر غزه خانه و زادگاه گروهی از پیامبران و علمای بزرگ جهان اسلام است، روی این اساس مجیر الدین حنبلی در کتاب خود (الانس الجلیل بتاريخ القدس و الجلیل) در این باره می گوید:

«غزه یکی از بهترین شهرهای مجاور بیت المقدس است و در این جا است که مولای ما سلیمان بن داوود علیه السلام به دنیا آمده است.

هم چنان قابل یادآوری است که امام بزرگ، محمد بن ادريس شافعی (رح) نیز در آن جا (غزه) متولد شده و زادگاه او یکی از اماکن دیدنی برای زائرین معروف است. خلاصه اگر غزه هیچ افتخاری دیگری نداشته باشد، همین مولد حضرت سلیمان (ع) و امام شافعی (رح) برایش کفایت می کند.

وصف غزه

در کتاب معجم البلدان نوشته یاقوت الحموی در باره غزه نوشته های متعددی در وصف این شهر وجود دارد، از جمله آنچه که خلیل الظاهری در کتاب زبده ای خود « زبده کشف الممالک و بیان الطرق والمسالك » ذکر کرده است، می گوید:

غزه شهری است زیبا با زمین های هموار و میوه های فراوان و مساجد و مدارس و ساختمان های زیبایی که دارد که به آن دالان یا دهلیز شاه نیز می گویند.

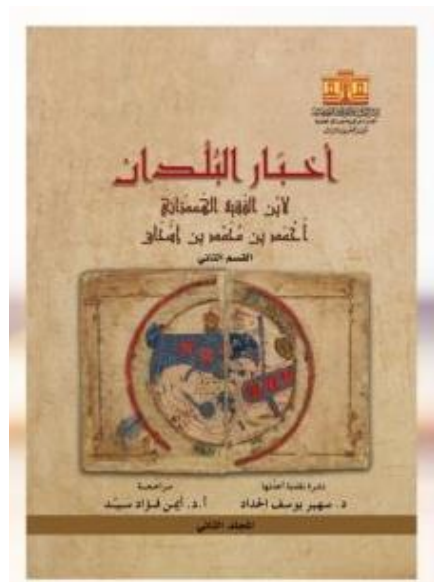
و غزه دارای روستا ها، بوستان های و سرزمین وسیع و گسترده

است. چنان که شمس الدین دمشقی در کتاب (نخبه الدهر فی عجائب البر والبحر) آورده است که غزه شامل چندین شهر بوده است. و باز درباره آن می گوید : « غزه در قدیم به غزه هاشم شهرت داشت و شهری است با درختان فراوان چون سفره ای برای سپاهیان اسلام با دروازه های رو به صحرای سینا و ریگزار و برای هر رفت و آمد به سرزمین شام و مصر و از شهرهای ساحلی آن عسقلان است.»

غزه شهر بزرگی است که پیش از اسلام متعلق به فرانک ها بود که در جنگ بین مسلمانان و فرانک ها ویران شد، هم چنان شهر های یافا، قیصریه، داروم و عریش از توابع آن می باشد و نیز از آثار دیگر متعلق به غزه دوره سرگردانی بنی اسرائیل در فلسطین می باشد. از نواحی میانه ای آن بین کوه و ساحل می توان به تل حمار، تل الصافیه، قراطیه، بیت جبرئیل، شهر الخلیل و بیت المقدس (اورشلیم) اشاره کرد.

تاریخ غزه

قلقشندی در کتاب «صبح العشا» به توپوگرافی شهر و خصوصیات انسانی آن می پردازد و از ابن سعید نقل می کند که می گوید:

غزه شهری است از بلاد فلسطیین در ناحیه سوم از نواحی هفتگانه و در دماغه ی بلند شنزار بین مصر و شام واقع شده است که یک طرف آن خشکه و یک طرف آن دریا می باشد.

او اضافه می کند: غزه شهری است که بر روی دماغه ای بلند در حدود یک مایل از دریای روم، با ابعاد متوسط، با مساجد، مکاتب و مدارس، باغ ها و راغ ها، شفاخانه ها و بازارها، با آب و هوای سالم و فرح بخش ؛ مردم آن از چاه ها آب می نوشند. در غزه جاهایی هست که آب باران در آن جمع می شود یعنی آبگیر

های است برای جمع کردن آب باران که این آب ها برای نوشیدن مناسب نیست اما به لحاظ مفیدیت مسیر آن به باغ ها و بوستان ها و مزارع کشیده می شود.

سواحل غزه باغ های فراوان دارد و بهترین میوه های آن انگور و انجیر است. درختان خرما در آن زیاد روئیده است و دامنه ای صحرای آن تا بیابان بنی اسرائیل و کمی پیشتر از آن امتداد دارد که جای مناسب برای زراعت و پرورش حیوانات اهلی می باشد .

وی ادامه می دهد: «اما مردم آن ده ها طایفه بادیه نشین [عشائر بدوی] هستند که برخی از آن ها دشمن یکدیگرند و اگر ترس از نفوذ اجنبی نبود، شمشیر نزاع و اختلاف در میان آن ها هرگز غلاف نمی شد و به شهر و کسانی که در آن حوالی بودند حمله می کردند.»

اما در این جمله که از ابن سعید نقل می کند، احتیاط کرده و از این موضوع انکار می کند که اهل آن خصلت طغیان و نافرمانی داشته باشند، بلکه آنان را مردم شجاع و مطیع دولت می دانند.

او می افزاید: این وضعیت بیشتر به دلیل پیشروی نظامی بوده که به دمشق می انجامید و فرمانده نظامی آن جا به دستور نائب السلطنه در دمشق به فرماندهی آن منصوب و هیچ کاری بدون بررسی آن اجرا نمی کرد.

از تاریخ غزه درمی یابیم که تاریخ یک شهر باستانی مانند غزه را نمی توان در یک مقاله خلاصه کرد، این امر نیاز به یک کتاب دارد. اما ما می توانیم از این تاریخ همانطوری که در منابع تاریخی آمده است، مطالبی را انتخاب کنیم.

ما با آن چه که ابن خلکان در کتاب (وفیات الاعیان) ذکر کرده است شروع می کنیم، آن جا که می گوید: غزه یکی از دو سفری است که در کتاب مقدس خداوند ذکر شده است. [منظور سفر های زمستان و تابستانی قریش به شام بود است] علمای تفسیر اتفاق نظر دارند که سفر های تابستانی به شام که ابتدای آن غزه و سفر زمستانی به یمن بوده است.

غزه از قدیم الایام با مبارزات طولانی مسلمانان با رومیان و سپس با صلیبیون پس از آن ها همراه بوده است، در واقع اصل جنگ مسلمانان با رومیان در غزه بوده است. به این معنا که پروفیسور محمد کرد علی نقل می کند. در «طرح

های شام» از منابع تاریخی اسلامی می گوید: «و اولین حادثه بین اعراب و رومیان در یکی از روستاهای غزه به نام دائن در سال ۱۲ هجری واقع شد. و هر دو طرف در آن جا به سختی جنگیدند و رومیان شکست خوردند.

یزید بن ابو سفیان به جستجوی آن ها رفت و به او خبر دادند که گروهی از رومیان در میان اعراب از سرزمین فلسطین هستند، (یعنی پنهان شده اند) پس به آن ها حمله کرد و بیشتر آنان را کشت.

به همین ترتیب، غزه نقش انکارناپذیری در شکست و نابودی لشکریان صلیبی ها داشت و چندین جنگ بر سر آن رخ داد، از جمله آن چه که النوبیری در کتاب خود (نهایة الأرب فی فنون الأدب) تحت عنوان: ذکر جنگ فرانک ها و فتح قدس، «روز پنجشنبه هجدهم ماه ربیع الاول سال ایعنی سال سه صد و سی و ششم. [:

به سلطان ملک عادل خبر رسید که فرانک ها نزد امیر رکن الدین هیجاوی و سربازانش رفتند و روز یکشنبه چهاردهم ماه در خط چنار نزدیک غزه با هم روبرو شده و جنگیدند. شکست به طرف فرانک ها بود. فرمانده آن ها همراه با سه نفر از سربازان آن ها، اسیر و بیش از هشتاد شوالیه و دو صد و پنجاه سرباز پیاده اسیر و حدود یک هزار و هشتصد نفر شان کشته شدند. و از مسلمانان تنها ده نفر در این حادثه کشته شدند، از جمله: امیر سیف الدین محمد بن امیر ابی عمر و عثمان بن امیر علکان بن ابی علی الکردی هیجاوی - که جوان خوب و سی ساله بود، خدای متعال رحمتش کند. این شکست فرانک ها را ناکام گذاشت و راه را برای فتح بیت المقدس و اخراج صلیبیون از آن جا هموار کرد.

خلاصه ی کلام، غزه در امتداد اعصار و قرون مورد توجه مورخان و جغرافیه دانان مسلمان قرار گرفته است و اگر آن چه که این افراد نوشته اند و دیگر مطالب مرتبط که در اعماق کتاب ها مدفون است، به نظر می رسد نیاز مبرمی به استخراج و باز نویسی آن وجود دارد. تا تاریخ شهر به صورت مفصل به رشته تحریر بیاید، زیرا این شهر با وجود قدمت، به طور مستقل وقایع نگاری نشده است، به جز دو تحقیق: یکی به نام (إتحاف الأعرزة فی تاریخ غزة) اثر مصطفی الصباغ و دیگر (تاریخ غزه) به کوشش عارف العارف.

منبع : سایت اسلام اون لاین، [غزة فی کتابات المؤرخین والجغرافیین المسلمین، فاطمه حافظ](https://islamonline.net)
<https://islamonline.net>

سه شنبه ۲۹ حوت ۱۴۰۲

***

پیوست:

فاطمه حافظ کیست؟

محقق مصری، دارای دکترای ادبیات، و علاقه مند به تاریخ، فمینیسم و مطالعات دینی است. او مجموعه‌ای از کتاب‌ها دارد، از جمله: «زنان و حق اجتهاد و تولید علم» (مجموعه اسم الحضراء، بنیاد مدا، ۲۰۱۵) و «توانمندسازی زنان خلیج فارس: جدال درون و بیرون» (مطالعات راهبردی). سری، مرکز مطالعات استراتژیک امارات، ۲۰۰۸، وی همچنین دارای مجموعه‌ای از تحقیقات است، از جمله: "فمینیسم و حوزه مذهبی: امکانات و موانع توانمندسازی" (از مجله دموکراسی، ۲۰۱۸) و "شیخ محمد العباسی آل). -مهدی و کتاب فتاوی مهدی او (از مجله تاریخ مصر، ۲۰۱۶). همه از جمله آثار گرانبار این بانوی دانشمند به زبان عربی می باشد.

***